

MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
VAKFI YAYINLARI NO: 149

İLÂHİYAT FAKÜLTELERİ
KELAM ANABİLİM DALI
EĞİTİM-ÖĞRETİM MESELELERİ ve
KOORDİNASYONU TOPLANTISI - II

İstanbul, 1998

**İLÂHİYAT FAKÜLTELERİNDE
KELÂM ÖĞRETİMİNİN SORUNLARI ve
BAZI ÖNERİLER**

Y. Doç. Dr. Ramazan Altıntaş

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi

Sözlerime başlamadan önce hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

İlm-i kelâmın teşekkül tarihine baktığımız zaman İslâmî ilimler içerisinde tercüme asrından önce ilk defa bu ilmin doğduğunu görüyoruz. Hicrî II. yüzyıldan itibaren kendi sistematik örgüsünü şekillendirmeye başlayan kelâm, daha çok İslâm dünyasının siyasî coğrafyası içerisinde saf İslâm itikadını ve buna göre şekillenen kültür ve medeniyeti her türlü dış ve iç tesirlerden koruma gibi tarihî bir misyon yüklenmiştir.

İslâm düşüncesinin en verimli ve dinamik kanallarından birisini oluşturan kelâm ilmi, sunî bir dayatma olmadan vâkıaların doğal seyri içerisinde insiyakî olarak doğmuştur. Bilindiği gibi insanî anlayış ve bilimsel alanlardaki yapısal değişmelere kaynaklık eden her çağın düşünce temelinde ürettiği problemler çeşitlilik arzeder. Bu da farklı bilim disiplinlerinin yöntem ve muhtevalarında farklı söylem ve açılımlara gitmesini kaçınılmaz kılar. Çünkü bu, ilmî disiplinler açısından bir ölüm-kalım meselesidir. Aynı gerekçe ilm-i kelâm için de söz konusudur. İlm-i kelâm, her çağın ihtiyaçlarına göre vaziyet almış, muhtevalarında yeni konulara yer vermiştir. Ama ne var ki, farklı dönemlerden geçen bu ilim dalının I. Dünya Savaşı'ndan beri dinamizmini yitirdiği söylenebilir. Osmanlı'da 1900'lü yıllara gelindiğinde kelâm ilminin yenileştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuş, hatta bu alanda bireysel adımlar da atılmış, fakat İslâm medeniyetinin çöküş çağını yaşaması, Batılılaşma çabalarıyla birlikte dinî

ilimlerde fetret döneminin başlaması, yarım asra varan bir boşluk meydana getirmiştir.

Modern düşünce karşısında belli bir dönem kriz yaşayan -ki buna şerhçilik dönemi örnek olarak gösterilebilir- ilm-i kelâm, yeniden İslâm toplumlarının entelektüel gelişimini hızlandırmada, İslâm düşüncesinin önder bir düşünce seviyesine yükseltilmesinde önemli ve işlev görmekte olduğu sevindirici ve umutlandırıcı bir gelişme olarak görülebilir. Nasıl ki Batı düşüncesinin öne çıkmasında filozofların büyük tesirleri olmuşsa, yaşadığımız çağda da İslâm düşüncesinin ihyâsında yeni kelâm bilginlerinin büyük rolü olacaktır. Zira ilm-i kelâm aklî tefekküre vurgu yaparak toplumların iç dünyalarında teşebbüs ruhunu diriltici bir dinamizm kaynağı oluşturması münasebetiyle, bütün zamanlar içinde bir bilinç patlaması yapabilir. İşte bu açıdan, yaşadığımız çağın ve özellikle de modern düşüncenin meydan okuduğu bu dönemde, kelâm ilmi öğretimine ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Ben bu tebliğimde, ülkemizde yüksek seviyede din eğitimi veren ilâhiyat fakültelerinde yapılan kelâm öğretimi ile ilgili, gerek lisans ve gerekse lisans üstü seviyede karşılaştığımız bazı sorunları dile getirecek ve bazı önerilerde bulunmaya çalışacağım.

Öncelikle kelâm öğretiminde karşılaşılan problemleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Hiç şüphesiz diğer İslâmî bilim dallarında olduğu gibi Kelâm Anabilim Dalı'nın da en önemli sorunlarının başında metodoloji/yöntem sorunu gelmektedir. Kelâmî âyetleri anlamada literal (lafzî) okuma yöntemleri bizi her zaman doğru düşünme ve doğru anlama gibi bir sonuca götürmeyebilir. Bugüne kadar genel olarak kelâmî problemler, Kur'an ve sahih sünneti baz alarak farklı mezheplerin görüşlerini tahlil etmek yerine biraz da tepkiselci bir bakış açısıyla mezheplerin bakış açısından Kur'an ve sahih sünneti anlama ve yorumlama gibi bir çaba içerisine girildiği görülmektedir. Sistematik bir yaklaşımdan uzak böylesi bir bakış açısı da müslümanlar arasında evrensel düzeyde birliktelik ruhunu zedelemekte ve sorunları daha karmaşık bir hale dönüştürmektedir.

2. Bu anda fakültelerimizde okuttuğumuz kelâm konularından bazıları değişen dünyada İslâm düşüncesi alanında İslâm'ı entelektüel düzeyde savunacak ve özgün yeni düşünceler geliştirecek bir işlev görmektedir. Hâlâ İslâm düşüncesinin ihyasını yakından ilgilendiren konula-

rın incelendiği bir kelâm oluşturulamamıştır. Örneğin, hükümler, zât-sıfat meselesi, isbât-ı vâcible ilgili deliller, cevher ve araz gibi konular günümüz insanı için çok fazla bir anlam ifade etmezken; imâmet, velâyet, hâkimiyet, demokrasi, sekülerizm, sömürgecilik, açlık, yoksulluk gibi konular daha aktüel bir boyut kazanmıştır.

3. Derslerde, öğrencilerin fakülte dışında tartıştıkları konuların ele alınmaması, söz konusu konuların dışarıda, dahası sağlıklı olmayan ortamlarda tartışılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu fakülte dışı tartışmalar her zaman iyi sonuç vermemekte, en kötüsü de öğrencilerin hocalarına olan güven ve saygılarını azaltmaktadır. Halbuki öğretimde öğrenci ihtiyaçlarının karşılanması verimi artırmakta, öğrencinin derse karşı ilgi ve sevgisini teşvik etmektedir. Bu da dersin verimini artırıcı en büyük bir âmildir.

4. Gerek lisans gerekse lisans üstü öğretimde çağdaş kelâma katkıda bulunan yeni kelâm bilginlerinin görüş ve şahsiyetlerinin tanıtılmasına yeteri kadar yer verilmemektedir.

5. İlahiyât fakültelerinden mezun olanların büyük çoğunluğu din kültürü ve ahlâk bilgisi ile imam-hatip lisesi meslek dersleri öğretmeni olmaktadır. Bu öğretmenlerin derslerde karşılaştıkları birçok kelâmî problem bulunmaktadır. Mezun ettiğimiz bu öğretmenlerin, öğrencilerin bu tür sorularına yeterince cevap vermekte zorlandıklarını hepimiz duyuyoruz.

b) Fakülteler arasında özellikle lisans üstü öğretimde ortak bir öğretim programı bulunmadığından, uygulanan farklı uygulamalar yatay geçişlerde kimi problemlere yol açtığı görülmektedir. Meselâ, birbirinden habersiz tez çalışmalarının yapılmasına, yeni ve özgün ürünlerin ortaya çıkmasına engel olması gibi.

Kısaca özetlenen bu sorunlarla ilgili olarak şu çalışmalar yapılabilir:

1. Kelâm derslerinde, kelâm tarihi ve klasik kelâma dair sorunlar daha detaylı verilmenin ötesinde aktüel/güncel kelâmî konulara daha geniş yer verilmelidir. Çünkü ilâhiyat fakültelerinde öteden beri kelâm dersi öğrenciler üzerinde sevimsiz, itici ve geleneksel halk anlayışının etkisiyle gereksiz bir ders olarak değerlendirilmektedir. Zira halkın gözünde hâlâ kelâm ilmi lüzumsuz, kelâmcı da heretik bir düşünce yapısına sahip olarak görülür. Bu da kelâmın meşruiyet problem olduğunu ortaya koymaktadır. Böylesi yaygın yanlış anlayışın zihinlerden silinebilmesi

için, kelâma aktüel bir nitelik kazandırmak elzemdir. Bu tamamen zengin bir kültürel birikime sahip olan klasik kelâm problemlerini atarak değil, -zira bugün için gereksiz gibi görülen nice konular geçmişte gerçekten yararlı hizmetlerde bulunmuştur- çağın ihtiyaçları da göz önünde tutularak yeni bir analizle çağdaş kelâm tasarımı inşa edilebilir. Dünün bazı kadîm konuları bugünün çağdaş sorunlarına cevap üretebilir. Meselâ, bir "yönetim" konusu her ne kadar kadîm bir problemse de, buradan yola çıkılarak yeni bir siyaset felsefesi oluşturulabilir. Yine geleneksel kelâm anlayışında ele alınan "insan fiilleri" meselesi, hâlâ bütün çağların hiç değişmeyen aslî konusu insan hak ve özgürlükleri açısından orijinalitesini korumaktadır. Bunu "sömürgecilik"le de irtibatlandırmak gerekmektedir. Adı geçen konular çağdaş kelâmın muhtevasında bir yeniliğe gidilerek ahlâk felsefesi bölümünde ele alınabilir. Ayrıca, kadîm kelâm konularının ulûhiyet bölümünde yer alan tabiat felsefesine yeni bir anlayışla yaklaşılarak çevre sorunları Allah-tabiat ilişkisi açısından ele alınarak konu tüm itikadî boyutlarıyla masaya yatırılabilir. Çünkü, Aydınlanma çağı ile birlikte tabiat kutsallığını yitirmiştir. Tabiata Allah'ın bir âyeti olarak bakılmamakta olup o, profanlaştırılmış bir kimlikle tanımlanmaktadır.

Bu konuda Seyyid Hüseyin Nasr'ın *İnsan ve Tabiat* adlı çalışmasından yararlanılabilir. Diğer önemli bir sorun da çağımızda mutlak inkâra dayalı tanrıtanımazlığın yerini deist ve teist felsefî anlayışların almış olmasıdır. Bu anlayışlar yeryüzü düzeyine tanrının müdahil olmasına karşı çıkmakta, dinî sadece vicdanlara havale edici bir yaklaşımla tanımlamak istemektedirler.

Yukarıda ortaya konulan çağdaş konuların ilm-i kelâmın uğraşı alanına alınabilmesi için çağımızın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir düzlemde yeni bir zihniyetle kelâmın metodu ve muhtevası geliştirilmelidir.

2. Her ne kadar inanma hadisesi ve boyutları bir yönüyle din psikolojisini ilgilendirirse de kelâmı da daha çok ilgilendirmektedir. Son yıllarda birtakım sosyolojik verilerden de istifade edilerek inanma fenomeni alanında akademik çalışmalar yapılmaya başlanmışsa da yeterli değildir. Gerek lisans ve gerekse lisans üstü derslerde tartışılan inanç boyutlu konular Kur'an merkezli/eksenli bir noktaya çekilmelidir. Başta Kur'an ve Hz. Peygamber'e karşı davranış ve tutumların sıradanlıktan kurtarılarak imanla yakın bir irtibatı olduğu yoğun bir şekilde vurgulanmalıdır. Çünkü son zamanlarda oryantalist bir söylemle Hz. Peygamber'in, İslâm'ı

bir bütün olarak anlayamadığı gibi bir şüphe dillendirilmeye çalışılmakta, daha da yetmiyormuş gibi tarihsellik ve antropolojik okuma biçimlerine bağlı kalarak dinî düşüncenin yenilenmesi adına Kur'an'ın ilâhî-sahihliği sorunu varmışçasına bazı tezlerin ortaya atıldığı müşahede edilmektedir. Yine Kur'an'da geçen nebî ve resul kavramları arasında spekülasyonlar yapılarak Bahâlik gibi cereyanlar tarafından farklı okuma biçimleri gündeme getirilmektedir. İşte bu sebeple, Kur'an'da söz konusu edilen ve nübüvvet konusunu ilgilendiren resul ve nebî kavramları arasında işin keyfiyet planında bir ayrıma gidilmediği bilimsel düzeyde delilleriyle ele alınıp sonuçları kamuoyuna duyurularak, yanlış telakkiler tashih edilmiştir. Zira vahiy, nübüvvet temeli üzerine oturmaktadır. Nübüvvet temelinde meydana getirilecek bir sarsıntı doğrudan vahyi ilgilendirecektir. Bütün bu konularda kamuoyunu doğru bilgilerle bilgilendirmede yeni kelâm bilginlerine büyük görevler düşmektedir. Globalleşen dünyada çağdaş kelâmcının etkinlik alanı daha da artmakta, ister istemez şartlar onu aktif olmaya zorlamaktadır.

3. Öğrencilere derste farklı görüş, eleştiri ve düşüncelerini ifade edebilme imkânı sağlanmalıdır. Bu durum, ilmî performans açısından öğrencide kişilik gelişimi ve kendisine güven duygusunu artırır. Herkesçe mâlumdur ki, hür düşünce olmadan bilimsel bir zihniyete sahip olmak mümkün değildir. Çoğu zaman mezunlarımızda görülen edilgen tavırlar toplum içerisinde bir ilâhiyatçıdan beklenen görevleri yerine getirmede engel teşkil etmektedir. Halbuki, ilâhiyatçılar her zaman için tüm toplum kesimlerinin önünde yürümelidir, sarsılan dengeleri kurmada bir katalizatörlük işlevini görmelidir. Unutmayalım ki, kendine güveni olmayan insanlara toplum da güvenmeyecektir. Diğer yandan derslerde öğrenciler rahat bir ortamda görüşlerini ifade etme imkânı bulurlarsa yanlış inanç, düşünce ve saplantıları kolayca tesbit edilmiş olur. Bu da yanlışlıkların tashihini kolaylaştırmakla kalmaz; öğrenci-hoca ilişkileri açısından sevgi ve güven ortamının oluşturulmasına katkıda bulunur. Bu aynı zamanda öğrencinin düşünce ve kültürel açıdan fakülte dışı olumsuz kimi etkilerden daha çok, hocalardan yararlanmalarını sağlar.

4. Kelâm derslerinde çağdaş kelâma yeni açılımlar getirmesi açısından bazı ilim adamları ve düşünürler üzerinde durulmalıdır. Türkiye'den İzmirli İsmail Hakkı başta olmak üzere Hint Alt Kıtası'ndan Nûman Şiblî, Seyyid Ahmed Han, Ebü'l-Kelâm Âzâd, Vahîdüddin Han, Mısır'dan

Muhammed Abduh, Hasan Hanefî ve ayrıca Muhammed Âbid Câbirî, Muhammed Arkun gibi şahıslardan haberdar kılma, çağdaş kelâm ilminin gelişimine katkıda bulunmanın yanında öğrencilerde ufuk açıcı entelektüel gelişimleri motive edici bir fonksiyon icra edebilir. Burada sayamadığımız daha başka müslüman bilginler İslâm düşüncesinde "İslâm Aydınlanması"nın temsilcileridir. İlm-i kelâmı çağdaş bir üslûpla sunmak aynı zamanda dinî bir vecfbedir. Uyanış çağında buna hararetle ihtiyaç vardır. İslâm dünyasında görülen tüm siyasî kelâm hareketleri bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır. İslâm toplumlarında "zemmi'l-Kelâm" yapılması hiçbir zaman İslâm düşüncesinin hayrına gözükmemektedir. Bugün, Ebü'l-Hasan Eş'arî'nin kelâm savunması benzeri çabalara ihtiyaç vardır.

5. İlâhiyat fakültesinden mezun olduktan sonra ortaokul, lise ve imam-hatip liselerinde görev yapan öğretmenlerin karşılaştıkları ve cevaplandırmakta zorlandıkları inançla ilgili soruların tesbit edilerek bunlara karşı yeterli donanıma sahip olabilecek formasyonu kazandıracak konulara ağırlık verilmelidir. Meselâ, sürekli cennetin güzelliklerinin tasvir edilerek anlatılması gençlerde bir an önce ölme duygusunu kamçılatabilmektedir. Ya da bunun tersi, sürekli cehennem tasvirleri çocukta pesimist duyguların yeşermesini hızlandırmaktadır. Böylesi ifrat ve tefritlere düşmemek için yaygın ve örgün eğitimde rol alacak olan öğrenciler dikkate alınarak iyi bir kelâm formasyonu verilmeyle yetinilmemeli, düzenlenecek hizmet içi eğitim kurslarında pedagojik yaş seviyeleri dikkate alınarak, inanç eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği kelâm hocaları tarafından anlatılmalıdır.

Bir de Türkiye'nin inanç haritası çıkarılarak o bölge ve yörelerde gerek Millî Eğitim Bakanlığı ve gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı taşra teşkilâtlarında görev alacak elemanlar bir misyoner ruhuyla yetiştirilmelidir ki, yöre halkının inanç sorunlarına tatminkar cevaplar verebilsin.

6. İlâhiyat fakültelerinde birlik sağlamak için kelâm derslerinde ortak bir öğretim programının belirlenmesi yararlı olabilir. Aynı durum lisans üstü ders programları için de geçerlidir. Son birkaç yıldır yapılmaya başlanan "İlâhiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim Öğretim Meseleleri ve Koordinasyonu Toplantıları" bu alanda umut verici gelişmeler olarak gösterilebilir.

7. Yüksek lisans ve doktora tezlerinin toplandığı bir dokümantasyon merkezi oluşturulması bizlere birçok kolaylık sağlayabilir. Bu yapılmadığı takdirde, hiç olmazsa bugüne kadar yapılan tez çalışmalarının bir kataloğu çıkarılarak bütün fakültelerin kütüphanelerine, ya da kelâm anabilim dallarına gönderilerek mükerrer çalışmalarla önlenmiş olur. Her ne kadar İstanbul'da Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırma Merkezi bu görevi ifa etmek için bir çalışma başlatmışsa da yeterli değildir.

8. On dört asırlık kelâm ilmi mirasımız gözden geçirilerek hazırlanacak bir proje çerçevesinde geniş kapsamlı bir kelâm tarihi yazılmalıdır. Bu konuda Arapça yazılmış Ahmed Mahmûd Subhî'nin *Fi İlmi kelâm* adlı eseri var ama kapsayıcılıktan uzaktır. Burada Prof. Dr. Şerafettin Gölcük Bey'in kelâm *Tarihi* adlı çalışması bir başlangıç olarak anılmaya değer bir gayret olduğu gözden ırak tutulmamalıdır.

Netice itibariyle, "Tabiat boşluk kabul etmez" diye bir kaide vardır. İnsanımızın imanı ile sosyal hayat bağlantısını çok iyi kurmak gerekmektedir. Bu konuda görev akademisyen kelâmcılara düşmektedir. Eğer kelâmın sosyal hayatla alakası ihmal edilirse, insanımız bu boşluğu din adına bid'at ve hurafelerle de olsa doldurmak isteyecektir. Belki de vatandaşımız modern düşüncenin maddî ve mânevî alanda ürettiklerini zihnî dünyasında yeşile boyayarak tatmin olma cihetine gidecektir. İşte bütün bu açmazları hesaba katarak hem İslâm düşüncesini geliştirmede hem de toplumun sağlıklı inanç bilgisine sahip olmada görev din eğitimcilerinin yanı sıra kelâm bilginlerine de düşmektedir.

Teşekkür ederim.

Başkan: Efendim, Ramazan Altıntaş "İlâhiyat Fakültelerinde kelâm Öğretiminin Sorunları ve Bazı Öneriler" başlıklı tebliğini birlikte dinledik. Vakte riayetinden dolayı kendisine teşekkür ediyorum. Bize bir sempozyum lâzım herhalde. Şimdi Ramazan Altıntaş beyin "İlâhiyat Fakültelerinde Kelâm Öğretiminin Sorunları ve Öneriler" konusundaki tebliğine herhalde Ramazan Biçer Bey katkıda bulunacak, çok kısa rica ediyorum, buyurunuz.

Ramazan Biçer: Değerli hocamın bu tebliğine şöyle bir katkıda bulunmak istiyorum:

1. Sayın hocam kelâm öğretimi esnasında çağdaş konulara değinilmesi gerektiğini belirtti, bana göre çağdaş fikirlere değinilirken klasik konularla beraber ele alınması gerekir. Mümkün olduğu kadar ikisi arasında bir bağlantı kurulmak suretiyle konular işlenmelidir.

2. Ders işlenişi esnasında Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle desteklenmesi halinde daha etkili ve verimli olacağını düşünüyorum. Yani âyet ve hadislerle konu işlendiğinde öğrenci meselenin salt aklî ve felsefî konular olmadığını anlamak suretiyle daha çok dikkatini verecektir.

Başkan: Evet o konuda Bekir Topaloğlu hocamız aynı noktaya temas ettiler. Biraz daha süratli lutfen.

Ramazan Biçer: 3. öğrencilere kelâm dersleri verildiği zaman önce konuların işlenişinde mezheplerin görüşleri ve kelâmî tartışmalardan önce akaid konularının ele alınması isabetli olur kanaatindeyim. Bir de okullarımızın hazırlık sınıflarından sonra öğrencilerin bölüm seçiminde, bizim bölümü fazla tanımadıklarını müşahede ediyoruz. Öğrenciler fakülte öncesi veya okuduğu dönemde bazı kimseler tarafından yanlış bilgilendirilmek suretiyle kelâm ilmine yabancı gözle baktıklarını düşünüyorum.

Başkan: Teşekkür ederim. Ramazan Bey. Efendim, planlanmış tebliğlerimiz Ramazan Altıntaş beyin tebliğiyle tamamlandı ama, komitemize müracaat eden 100. Yıl İlâhiyat Fakültesi'nden İsa Yüceer kardeşimiz de kelâm-felsefe münasebetleri konusunda bazı noktalarda arzı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum heyet tarafından da uygun görüldü ancak çok kısa bir zaman dilimi içinde özetlemesi kaydıyla kendisini kürsüye davet ediyorum.